

Размисли за българските места на паметта — по повод многострадалната университетска библиотека в Льовен

Раймонд Детрез (Университет в Гент, Белгия)

От гледна точка на обществената ѝ функция, националната митология е разказ, който обединява и сплотява националната общност чрез споделената представа за миналото и вярата в нейната правдоподобност. Тя се различава от представата за миналото, създадена от историческата наука, не с това, че не отговаря на научно защитима ”историческа истина”. Не всеки национален мит е научно оспорим и не всяка научно неоснована представа за миналото е мит. Характерно за историческия разказ, превърнал се в мит, е, че не търпи критика. Поставянето му под съмнение се възприема като заплашващо единството и сплотеността на националната общност и предизвиква остри реакции.

От психологическа гледна точка, националната митология е представа за миналото, която е пряко свързана с начина, по който не само нацията като колектив, но и всеки отделен член на нацията възприема и оценява себе си. Тя е в основата на силни емоции като гордост и срам, но и на нагласи и настроения като самосъжаление, недоверие в ”другия”, чувство за оправданост на ”националните интереси” и други. Подобни емоции може да пробуди и историографията, но докато националната митология ги култивира, историческата наука ги смята за неуместни.

Митологизираната представа за миналото, която наричаме национална митология, като комплекс от познания и емоции, се усвоява от отделните членове на нацията по време на социализацията им, то ест по време на културната им интеграция като личности в обществото. Това усвояване става чрез възпитание в семейството и в училището, чрез медиите, чрез докосванията с националната култура и чрез присъствието или участието в обществени възпоминания на обявените за ключови събития от националното минало. Важна роля в него играе и изобразяването на миналото чрез художествени произведения като стихотворения, романи, песни, картини, скулптури и филми. Приносът на изкуствата към внедряването на представата за миналото показва още веднъж колко са съществени емоциите в този процес. Тържествата, които напомнят за основните за националната общност исторически събития и които обикновено се провеждат около паметници, чрез прочувствени речи, рецитиране на стихове, духовна или хорова музика, маршируване, размахване на знамена и тям подобни свързват чистото познаване на историческите събития с визуални и слухови впечатления. Чрез тях, присъстващите като че ли стават ”свидетели” или ”очевидци” на миналото и миналото се сдобива с емоции и значения, характерни за ”живия” спомен. Когато тържеството става на самото място, където историческото събитие се разиграло — хълм, поле, сграда — то ест на самото ”място на паметта”, психологическият ефект на това ”засвидетелстване” е още по-голям. Националната митология се превръща в колективен спомен и сраства с колективната ”психика” на нацията.

Влагането от страна на обществото или властите на огромни сили и средства за създаването и поддържането на представата за миналото подсказва за нейното обществено и политическо значение. В резултат на тези старания споменът придобива ”официален” или ”институционализиран” характер. Освен това, той се подлага на обективизация (*objectivization*, ”определяване”), в смисъл, че става видим и осезаем ”предмет” (като паметник, паметна плоча,

книга).¹ Благодарение на обективизацията, историческо събитие може да се припомня и на други места, освен на самото място на паметта. Съществуват обаче и *неинституционализирани* и *необективизирани* спомени, които също така — и поради липса на обективизация може би дори още повече — са свързани с ”мястото на паметта”. При *неинституционализирани* спомени най-често става дума за недалечно, пряко засвидетелствано минало, за ”истински” спомени. Тъй като споменът тогава (още) не е институционализиран и обективизиран — и може би никога няма да бъде —, а живее повече ”разговорно”, в ”приказките” на хората, учени като Ян Асман (Jan Assmann) наричат тази *неинституционализирана памет* ”communicative memory” (комуникативна памет), различавайки я от ”cultural memory” (културна памет), която е институционализирана. Институционализираната памет е ”културна” в този смисъл, че се състои до голяма степен от спомени, които не са ”буквално” спомени (то ест за събития, на които помнещият е бил свидетел), а познания придобити чрез въздействието на средствата на високата култура (образованието, медиите, изкуствата). Комуникативният спомен впрочем също така има тенденция някак си да се институционализира, когато се предава — все още ”разговорно” — по начин, който общността, свързана със спомена, смята за ”коректен”. Тази общност не съвпада с цялото общество; нейният ”спомен” за определени събития може коренно да се различава от институционализирания и обикновено не е обективизиран. Границата между институционализирана и *неинституционализирана памет* е доста тънка; в двата случая, споменът може и еднакво да бъде митологизиран.

Връзката между националната митология и мястото на паметта (като средство за познаване и емоционално преживяване на националния наратив) е ясна, както е и ролята, която играят националните митове (и следователно и местата на паметта, свързани с тях) в оформянето на националната идентичност. Както пише Асман, ”[o]ne has to remember in order to belong” (човек трябва да помни, за да принадлежи).² Ако, обаче, местата на паметта ни информират за историческите събития, превърнали се в основните компоненти на националната митология, то ест във фактори, определящи начина, по който нацията възприема себе си и другите, какво значение трябва да отдадем на ”липсващите” места на паметта? Или, с други думи, по какъв начин липсата на определени исторически събития в миналото на една нация, за която подсказва липсата на съответните паметници, определя нейната идентичност? Става дума за такива паметници (и места на паметта), напомнящи исторически преживявания, каквито за едни нации — за лошо или за добро — са играели решителна роля в изграждането на техните национални митология и идентичност, а на други нации са съвсем неизвестни.

Ако искаме липсващите места на паметта да ни говорят за националната митология и идентичност, трябва ние първо да намерим начин как да говорим за нещо, което липсва. Решихме да говорим косвено за някои отсъстващи места на паметта в България, обсъждайки повода и начина на възникването на съответното присъстващо място в друга страна. За по-лесно като белгиец за такава страна избрах Белгия. Липсващото място на паметта в България е

¹ Jan Assmann, Communicative and cultural memory. In: Erll, A. & A. Nünning (eds), *Cultural Memory Studies. An international and interdisciplinary handbook*, Berlin/New York: De Gruyter, 2008, pp. 109-119.

² Assmann, Communicative and cultural memory, p. 114.

такова, което напомня за чужда военна окупация.³ Мястото в Белгия е университетската библиотека в град Льовен.

Опожаряванията на Льовенската университетска библиотека.

В навечерието на Първата световна война, Белгия, намираща се между Франция и Германия, две враждебни една към друга държави, пази тъй наречен ”въоръжен неутралитет”. Германия, решила да нападне Франция, поставя ултиматум пред белгийското правителство, като изисква свободно минаване на нейните войски през Белгия към Франция. Белгийското правителството отказва, съзнавайки, че с това предизвиква немско нападение и окупация. Белгийската армия, макар че три месеца — от 4 август, деня на инвазията, до средата на октомври, упорито се отбранява, няма никакъв шанс срещу немското надмощие. Немците окупират цялата страна, с изключение на малка част от Западна Фландрия между (нарочно) наводнените полета покрай реката Ейзер (на френски Изер), Северно море и френската граница. По пътя към Франция немците обстрелват с тежка артилерия или бомбардират десетина града и отчасти ги унищожават. Населението дава хиляди жертви или бяга. Там, където има съпротива от импровизирани партизански отряди, немците взимат заложници, които последователно често пъти биват разстреляни. Между пострадалите градове е и Льовен. [Снимки 1, 2.] Там при бомбардировките загиват 218 души; 173 заложници са разстреляни; 650 души са депортирани в Германия.⁴

Поводът за обстрелването на Льовен не е напълно изяснен. Според местните жители, нямало повод; според говорителите на немския военен щаб, разрушенията били репресалии за убити немски войници в града. Макар че след Втората световна война самата Германия се дистанцира от това обяснение, не е съвсем лишено от правдоподобност, тъй като по време на събитията белгийски военни части се приближили към града и партизаните поради това вероятно са развили по-голяма активност.⁵ Както и да е, разрушението на града оставя дълбока рана в съзнанието на жителите на Льовен и на цяла Белгия. След войната на площада пред гарата, прекръстен многозначително ”Площада на мъчениците”, се издига огромен паметник. Той преди няколко години е бил напълно реставриран, което показва, че ”споменът” е останал жив. [Снимка 3.]

Разрушението на Льовен се посреща с международно възмущение, най-много, разбира се, в страните членки на Съглашението — враговете на Германия. В многобройни статии, стихотворения, разкази и пиеси, от САЩ до Русия, ”героичният” отказ на немците, съдбата на ”невинната държавица Белгия” и ”героичната ѝ съпротива” се представят в почти митологически измерения.⁶ Особено унищожаването на Льовенската университетска библиотека се окачествява като поредното доказателство за немското

³ Тук не включваме османското и съветското владичество, тъй като те са, всяко по своя начин, все пак от друго естество.

⁴ Jan van Impe, *De universiteitsbibliotheek van Leuven. Het verhaal van een feniks* [Университетската библиотека в Льовен. Повестта за една птица феникс], Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2003, p. 11.

⁵ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 10.

⁶ Например, руският писател Леонид Андреев още през 1914 година посещава на събитията в Белгия пиесата *Король, закон, свобода*, в която, след отварянето на шлюзите на реката Ейзер, от Белгия оставали само няколко тепета ”свободна територия” във Валония.

”варварско” отношение спрямо общочовешките културни ценности и се сравнява с опожаряването на Александрийската библиотека.

Библиотеката е стара колкото самия университет, който датира от 1425 година. При опожаряването ѝ са унищожени 300.000 книги, 800 инкунабули, 1000 ръкописа, част от университетския архив (включително и основателната харта на университета) и безброй стари монети, картини и скулптури.⁷ [Снимка 4.]

Английският вестник *The Times* пише че ”Льовен (...), интелектуалната столица на Ниските земи (т. е. Холандия и Фландрия) от XV век насам, е сведен до една купчина пепел”, и че опожаряването е ”престъпление против човечеството, без прецедент в историята на цивилизованите народи”.⁸ Френският *La Métropole* цитира британския първи министър Херберт Асквит, който казал, че опожаряването било ”най-голямото престъпление против цивилизацията и науката от Тридесетгодишната война насам.”⁹

Веднага след войната, международната научна общност решава да помага за възстановяването на книжния фонд на библиотеката и на самата библиотечната сграда. Тези инициативи от самото начало се оказват тясно свързани с институционализирането на спомена за опожаряването. Към едното и другото особено много допринасят американците, хем от искрена щедрост, хем от политически съображения, свързани с американското присъствие в Европа след намесата на САЩ във войната. Още през 1919 година, американският президент Уудроу Уилсон и съпругата му в компанията на белгийската кралска двойка предприемат тържествено посещение на руините на библиотеката. [Снимка 5.]

Германия се задължава чрез Версайския договор да възстанови библиотечния фонд чрез заплащането на нови книги или изпращането на стари, взети от германски библиотеки. Освен това многобройни университетски, обществени и частни библиотеки от цял свят даряват на Льовенския университет хиляди книги, така че след десет години, библиотеката отново разполага с фонд на около 750.000 книги.¹⁰ В САЩ по инициатива на Никълас Мъри Бътлър (Nicholas Murray Butler), председателят на *Carnegie Endowment for International Peace* (Фондация Карнеги за международен мир)¹¹ се създава *One Million Dollar Louvain Restoration Fund* (Фондация Един милион долара за реставрацията на Льовен), която събира нужните (огромни) средства за построяване на нова библиотечна сграда. Както подсказва и флаерът, съставен като пропаганден материал (Снимка 6.), библиотеката трябвало, първо, да отговаря на всички критерии на най-модерното американско библиотекознание, второ, да отразява чрез ренесансовия си облик вековната слава на Льовенския университет, трето, да напомня за унищожаването на библиотеката, и четвърто, да напомня за щедрата помощ на САЩ и за приятелството между белгийския и американския народ, който изпратил своите войници за освобождението на Белгия от немския окупатор. През юли 1921

⁷ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, pp. 11-12.

⁸ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 12.

⁹ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 15.

¹⁰ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 21.

¹¹ Същата фондация, която пет години по-рано издала известния рапорт за военните престъпления, извършени през Балканските войни (*Report of the International Commission To Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars* [Доклад на международната комисия за изследването на причините и провеждането на Балканските войни], Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1914).

година се поставя първия камък на новата библиотека от самия Николас Мъри Бътлър, който вади цимент от кофа, увита в американското знаме. През 1923 година белгийският крал Алберт I поставя на рафтовете в току-що довършените хранилища на библиотеката първата книга, съдържаща имената на 196 паднали през войната студенти. През юли 1928 година цялата сграда е готова и тържествено се открива за публиката. Тя изглежда такава, каквата е и до днес.¹² [Снимка 7.]

Библиотеката отвънка е създадена по модела на фламандска ренесансова сграда, с кула с камбанария (също подарък от американците) и с многобройни символични фигури, които напомнят за старостта на университета, за трагичните събития през войната и за американската помощ. Така отгоре на страничната фасада на хранилищата са поставени разни зооморфни фигури, изобразяващи държавите съюзнички, между които и сръбския орел, румънския лъв и руската мечка. [Снимка 8.] (Тъй като България била съюзничка на разрушителите на библиотеката, българският лъв в тази галерия не фигурира.) По външните и вътрешните стени са зазидани около триста плочки, в които са издълбани имената на научните учреждения, помагали за възстановяването на сградата и на библиотечния фонд. По всичко личи, че сградата не е само библиотека, но и огромен паметник.

През май 1940 година, в началото на Втората световна война, Льовен отново се бомбардира. Този път за щастие само една част от университетската библиотека изгаря. [Снимка 9.] Изглежда, че немците, след скандала с унищожаването на библиотеката през Първата световна война, не са искали да разрушат цялата сграда, а само кулата, която се използвала като наблюдателница от белгийската армия. Все пак, само 15.000 книги (от 900.000) и около 15 ръкописи, скрити навреме в бункери, преживяват катастрофата.¹³ Възстановяването на книжния фонд започва още през войната; изгорелите читалня и хранилища се реставрират веднага след войната. Към края на четиридесетте години цялата сграда е реставрирана, този път без чуждестранна подкрепа. Но споменът за американската помощ остава жив, също и сред самите американци. Така, по време на официално посещение в Белгия през 2001 година, госпожа Лаура Буш не пропуска възможността да посети библиотеката. [Снимка 10.]

Българите имат може би по-голям опит от белгийците с чужди държави, които сами си организират благодарността, която те, българите, с право или не, трябва да чувстват към тях. Макар че и по тази тема би могло да се направят интересни наблюдения, тук искаме да се занимаваме с нещо друго, а именно с липса в България на паметници, свързани със спомена за чужда военна окупация, за бомбардирания на градове с последващите материални и човешки загуби, за разстрелване на заложници и тям подобни. Причината е ясна: през цялата си следосвобожденска история, България не е била окупирана. Би могло да се изтъкне руското временно управление, което трае от края на Руско-турската война през март 1878 година до май 1879, но то, въпреки всички притеснения от страна на ”управляващите”, не се помни или не се възприема не като окупация, а като част от Освобождението. По време на Сръбско-българската война през ноември 1885 година сръбски части навлизат на територията на България, но тази война трае само две седмици, а през втората седмица военните действия вече се разиграват на сръбска територия. (За

¹² Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 23.

¹³ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 29.

многобройните военни жертви, дадени през тази война, напомнят десетки паметници не само в северозападна България, но и в София, Плевен, Русе и другаде.) Румънската военна интервенция по време на Междусъюзническата война трае точно един месец — от 28 юни 1913, когато румънските части преминават Дунава, до 28 юли, когато се сключва Букурещкият мирен договор. Общо взето, без да ги омаловажим, тези преживявания не могат да се сравнят с два пъти по четири години военна окупация, които преживяват белгийците. В България има много паметници за войниците, загинали през Балканските войни и през Първата световна война, но няма — доколкото знам — паметници за разстреляни по време на окупациите цивилни заложници, за депортирани и незавърнали се граждани.

И България страда от бомбардировки. Почти напълно забравени са бомбардировките на Балчик, Варна и други български крайморски градове през Първата световна война — изтрети от българската колективна памет през комунистическия период, понеже били извършени от руския флот. През 1943 и 1944 година англо-американски въздушни сили бомбардират София, Враца, Кюстендил и други градове, при което в София се унищожава една пета от града и падат около 1.500 жертви. [Снимка 11] Пълният брой на загиналите по време на бомбардировките в цялата страна е 1637.¹⁴ Това трябва да е горе-долу и пълният брой на цивилните жертви през цялата война. В Белгия през Втората световна броят на цивилните жертви война при бомбардировките е 18.000, а пълният брой на жертвите около 90.000 или 1 % от населението.¹⁵ Няма съмнение, че тези бомбардировки в България са били травматизиращи събития, за което свидетелстват и някои художествени произведения — стихове от Дамян Дамянов, картина от Цанко Лавренов в Националната галерия [Снимка 13.] и други. Но няма паметник, който да припомни за тези бомбардировки, освен скромният паметник за летците, паднали при отбраната на София, в Борисовата градина. [Снимка 14.] Без съмнение причината е, че веднага след войната беше някак неудобно да се издигне паметник, напомнящ бомбардировки, извършени от — макар отскорошни — съюзници, а след това, като се развалиха отношенията със западните съюзници, паметникът би подсетил твърде много за сътрудничеството с фашистка Германия. Споменът за бомбардировките обаче остана жив сред по-възрастното население на София и бил предаден на деца и внуци, но по-скоро като ”неинституционализиран”, ”разговорен” спомен. Не е влязъл в големия национален исторически наратив, или във всеки случай в него заема съвсем друго място, отколкото споменът за бомбардировките в белгийския национален наратив.

Разбира се, че отсъствието на определени паметници се дължи на това, че определени събития не са се случили. Няма паметник, ако няма какво да се помни. Паметникът, разбира се, може да липсва ако случилото не иска да се помни. Но и тези неслучили се събития се отразяват на колективната памет на нацията. Липсата на паметниците — или нежеланието на властите да (на)помнят определени събития — допринася до оставането на ”бяло петно” в

¹⁴ Според данните в bg.wikipedia.org/wiki/Бомбардировки_на_България. По време на тези бомбардировки е разрушена и старата сграда на народната библиотека [Снимка 14], но за щастие повечето книги и ръкописи се намират на сигурно място. (Владимир Георгиев (ред.), *Енциклопедия България*, 4, С.: БАН, 1984, с. 438.)

¹⁵ <http://pieterserrien.wordpress.com/2010/10/11/bombardementen-in-belgie-tijdens-woii/>; Winkler Prins Redactie, *Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog* [Енциклопедията на Втората световна война], 1. Amsterdam, Brussel: Elsevier, 1980, p. 85.

народната памет. За белгийците, войната се свежда до повторни дълготрайни окупации от армията на съседна държава, обстрелвания и бомбардирания на градове, разрушения на културни паметници, хиляди цивилни жертви, принудителна работа, глад и студ. Това е и начинът, по който войната е интегрирана в ”официалния” национален наратив. Белгийските военни паметници са паметници за жертви и за загуби. Льовенската университетска библиотека като паметник може да напомня за много неща, но не за някакъв проявен героизъм.

Военните паметници в България подсказват, че българите имат съвсем други опити с войната. В българския национален наратив за войните преодолява не толкова споменът за невинни жертви, взети от нападащия родината враг, а споменът за жертви, напразно дадени за национална кауза. Докато в България липсват паметници за загинали в страната цивилни (защото те в края на краищата са били малко на брой), почти всеки град и всяко село в България има паметници за войници, паднали през балканските и през Първата световна война извън пределите на България. Те обаче — поне в институционализирания спомен за тях — са паднали като герои, дали живота си за някаква висша цел. Белгийските войници отстъпват пред вражеското надмощие, а белгийски граждани загиват при бомбардировките, при репресалии или попаднали случайно в сраженията, а едните и другите умират нелепо на територията на Белгия. ”Национална катастрофа” за българите не са толкова човешките загуби, колкото неудачният завършек на военното начинание. (Не би ставало дума за ”национална катастрофа” ако, при същия брой убити, България бе успяла да осъществи териториалните си амбиции.) Двата различни начина на помнене на войната ярко се отразяват във паметниците, издигнати в двете страни. Мъката за загиналите братя и бащи, която разбира се е обща за българите и белгийците, в Белгия се онагледява и в институционализираните паметници, докато тази мъка в България по-скоро принадлежи към сферата на неинституционализирани спомени.

Разпокъсването на Льовенската университетска библиотека

Втората част на презентацията ни засяга спомени от друго естество, свързани с университетската библиотека, които не са или още не са или са само отчасти институционализирани. Това са спомени, които не споделят всички белгийци, а разделят двете етнически или национални общности в страната. И тук става дума за един вид спомени, които в България, където отношенията между етническите общности са канализирани по друг начин, не съществуват.

България е, както повечето страни в Европа, много централизирана държава, където съществува известно недоверие към различни форми на вътрешна етно-културна автономия, особено ако тя бива териториализирана. Белгия пък е най-децентрализираната държава в Европа, а може би в света. В нея региони и общности разполагат с огромна автономия. [Снимка 15.] Двете системи — централизираната и децентрализираната — са резултат на обществено развитие и политически решения, които се свеждат — формулирано безцеремонно — в единия случай до налагане унитарен модел върху мултиетническо общество, а в другия до отстъпване пред центрифугалните сили, проявяващи се в мултиетническо общество. Тези развития и решения също така ”се помнят” и възбуждат определени емоции. В началото споменът е неинституционализиран, но може след време да влезе в

големия исторически наратив на нацията или — в случая на Белгия — на двете общности.

В Белгия фламандците, които говорят нидерландския (фламандски, холандски) език, образуват мнозинството на населението (сега със шест срещу четири милиона), но френският, който се говори от валонците, от франкофоните в Брюксел и в миналото и от градския социален елит във Фландрия, до 1960-те години заема доминантна позиция. Тържествата около откриването на реставрираната библиотека през 1928 година се провеждат изключително на френски. Те впрочем за фламандските националисти имат особено горчив привкус, тъй като някои от техните лидери са репресирани поради несполучливия опит през войната със съдействието на немския окупатор да създадат (първи) фламандски университет в Гент. През 1962 година след поредната политическа криза, фламандската и валонската общност се съгласяват да създадат две едноезични региона — Фландрия и Валония — и един двуезичен — Брюксел.

Католическият университет в Льовен, който по принцип е франкофонски, след държавната реформа се оказва на територията на региона Фландрия. Вече преди 1962 година университетът почва да организира и лекции на нидерландския език. Фламандските националисти, позовавайки се на узаконения едноезичен характер на регионите, настояват в Льовен да се преподава изключително на нидерландски. През 1965 година в Льовен избухват студентски протести и се стига до сблъсъци между фламандски и франкофонски студенти. [Снимка 16.] През януари 1968 година проблемите около университета водят до падането на правителството. През ноември се взема решението Льовенският университет да се разцепи, като старият в Льовен става напълно фламандски, и се изгражда нов франкофонски университет във валонската част на Белгия. Намерена е за тази цел подходящо място в градчето Отини (Ottignies), точно от другата страна на езиковата граница. Новият университет не се казва, обаче, "Университетът на Отини", а Католически университет на Лувен (*Université Catholique de Louvain*) или популярно *Louvain-la-Neuve* — Новият Лувен (при което фламандският университет в Льовен на шега получава прякора *Louvain la Veuve* (Лувен вдовицата)).¹⁶ Дълго време двата университета спорят за правото да се наричат наследник на стария и престижен Льовенски университет. Не случайно кампусът на франкофонския Нов Лувен е с модерна архитектура, но площадът, тесните улички и фасадите, напоявящи старите фламандски триъгълни фасади, намекуват за вековните традиции. [Снимка 17.]

Двата университета — старият и новият — разделят и всичките имоти на стария университет — не само бюджета, но и цялото оборудване, експонатите на университетската музейна сбирка и, разбира се, и библиотеката. В началото властите на двата университета се чудят по какъв принцип да разделят книжния фонд на библиотеката, докато сатиричното списание *Pourquoi pas?* (Защо не?) на шега предлага книгите със сигнатура, завършваща с четно число да се дадат на единия университет, а другите със сигнатура с нечетно число на другия.

Впоследствие библиотеката действително се разделя въз основа на този принцип, като се прави изключение за подарените книги и за книги с посвещение. В тези случаи питат дарителя или получателя коя библиотека

¹⁶ Leuven (Льовен) на френски гласи Louvain (Лувен).

предпочита. Защитниците на разцепването на университета възприемат разделянето по този начин като мъдро решение, а противниците говорят за поредното, трето унищожаване на библиотеката. [Снимка 18.] Противниците също така и осмиват решението, като създават някои нови "митове" около него: че и поредици, списания и дори енциклопедии се разделяли по споменатия начин, с резултат, че първия том на *Encyclopaedia Britannica* с буквата *A* се намирал в фламандския Льовен, а втория с буквата *B* във валонския Нов Лувен. Препарираните животни от университетския музей пък се разделяли по признак "пол", при което възникнал проблем с кита, жирафа и мамонта, тъй като университетът по разбираеми причини от тях разполагал само с по един екземпляр.¹⁷

И така, Льовенският университет и неговата библиотека станаха места за спомен не само за съдбата на Белгия през двете световни войни, но и за няколко други, многозначни и дори противоречиви спомена. За тези, които се чувстват преди всичко белгийци, двата университета — фламандският и валонският — напомнят за ненужното, хем тъжно хем смешно разцепване на държавата Белгия.¹⁸ За фламандските националисти, университетът напомня за поредната победа на тяхното национално движение по пътя към пълна независимост. За франкофоните, той напомня за фламандската нетолерантност спрямо тях.

Би могло да се добави още един начин, по който Льовен през 1968 година стана място на паметта. След като във Франция студентите разбират, че льовенските студенти с протестите си успели да свалят правителство, и в Париж избухват и в Париж студентски размирици, които имат социален, антиавторитарен и анархистичен характер. Като такива се връщат и в Льовен. Студентите окупирали аудитории и организират митинги, като изискват университетът да бъде по-социален, по-демократичен и по-критичен към капиталистическо общество. [Снимка 19] Това студентско движение, което вече няма нищо общо с фламандския национализъм, по-късно се оказва в основа на (между друго) екологичното и феминистичното движения във Фландрия. Чрез тези събития Льовенският университет и за фламандските "левичари" става място за паметта.

Българите имат — не много ярък, макар отдавна институционализиран — "спомен" за историческо събитие, което напомня "изпъждането" на франкофоните от Льовен: църковната борба. Двете национални движения дори в някои детайли си приличат. Гръцкият език в България и в социално и в културно отношение заема същата позиция, каквато преди Втората световна война френският език заема във Фландрия — тази на престижния език на градски елит. На създаването на Българската екзархия може да се гледа като на създаване на отделна, в случая църковно-административна територия, където следователно гръцкият език се отстранява от образованието и богослужението (доколкото това още не беше станало предварително). Тъй като споменът за създаването на Екзархията после се помрачава от други събития (като кървавото съперничество в Македония), които оставят други спомени за

¹⁷ Van Impe, *De universiteitsbibliotheek*, p. 37-38; Jo Tollebeek, Leuven/Louvain-la-Neuve: de universiteitsbibliotheek. Verdeeldheid in de wereld van de geest [Льовен/Новият Лувен: университетската библиотека. Разцепление в света на духа]. In: Jo Tollebeek (ed.), *België, een parcours van herinnering. Plaatsen van tweedracht, crisis en nostalgie* [Белгия, маршрут от спомени. Места на раздор, криза и носталгия], Amsterdam: Bert Bakker, 2008, p. 147.

¹⁸ Tollebeek, Leuven/Louvain-la-Neuve, p. 142.

гърците, то не е могло да бъде началото за примирение между българите и гърците (което след Освобождението става и някак си излишно, тъй като вече не живеят в една държава). В Белгия, въпреки острите противоречия и дълготрайните политически кризи, Льовенския университет и библиотеката му вече не се помнят само като място на етнически конфликти, но и като място, напомнящо за желаната от всички федерализация на държавата. А в академичните среди, които са най-пряко засегнати, разцепването на Льовенския университет се помни като събитие, предоставило възможността — под влияние и на "левичарското" движение — за демократизацията и модернизацията на окаменелите, "феодални" университетски структури. В рамките на новите условия, създадени от болонския договор, изследователите от двата университета сега колегиално сътрудничат.¹⁹

Така Льовенският университет с многострадалната му библиотека е станала място за много различни, преплитани и понякога противоречиви. Няма съмнение, че, ако Фландрия и Валония някога станат независими държави, националистичният начин на помнене на разцепването на университета в двете нови политически формации ще бъде институционализиран — разбира се, по различен начин — и ще придобие официален, горе-долу задължителен характер, докато другите спомени ще бъдат изтласкани или ще се превърнат в "дисидентски" версии на историята. За сега, обаче, все още може да има различни мнения по "националния въпрос" и различните спомени съжителствуват. В България, струва ни се, националният наратив е по-силно институционализиран и проявява по-малко търпимост към отклоняващи се спомени. Все пак, в условията на политическата (идеологическа, етническа) разнообразие на българското общество, за някои места, свързани например с възродителния процес или със събития по време на прехода (например, празното място на бившия мавзолей) без съмнение съществуват доста различаващите се неинституционализирани и необективизирани спомени, по начин, който е нормален и приемлив в едно плуралистично и демократично общество.

Заклучение

Институционализираните места на паметта ни информират за историческите събития, която една нация смята за основни за нейната национална идентичност. Те ни информират и за емоционалността, включително дразнимостта ѝ, но и за "белите петна" в нейното историческо съзнание. Тези "бели петна" може би до известна степен я правят неспособна за съчувствие и емпатия с други нации. Патриотичните декларации на някои български политически и обществени фигури по повод Празника на армията на 6-и май за белгиец звучат невероятни. А българинът сигурно се чуди, как може белгийците така хладнокръвно уж да си "разглобяват" държавата. Въобразявам си, че Улф Брунбауер (чийто проект, разбира се, продължавам да поддържам) щеше да може да прецени силната реакция на българското общество, ако имаше в Германия паметници за немци, убити в подобни обстоятелства като батачаните. Такива паметници, обаче, в Германия няма. А не би ли проявило българското общество повече търпимост към начинанието на Брунбауер, ако бе осъзнавало, че той живее в една Германия, чийто държавен глава на 11

¹⁹ Tollebeek, Leuven/Louvain-la-Neuve, pp. 148-150.

ноември 2009 с този на Франция в знак на примирение в Париж заедно възпоменават края на Първата световна война, взела живота на няколко стотин хиляди немски и френски войници. А може би не само да прояви търпимост, но и да вземе поука.